

ocak bulunurdu. Bu ocağın başında oturup düşüncülerdi, uyurlardı, hayallere dalarlardı, ateşin sırsını ve öteki dünyayı düşüncülerdi. Dragoslav Srejoviç'in fikrine göre, çevredeki üçgenler, yaşayışlarla ülenler arasındaki ilişkileri gösteren birleştirici birer semboldür. Buradaki trapez, dörtgen, üçgen gibi geometrik figürler, hangi sembolü ifade ederse etsin, şimdiki bilgilerimizin prehistorik öncüleridir.

SEKSEN YUZYIL ÖNCEKİ DUZENLİ VE OLUMLU BİR ŞEHİRCİLİK

Jean VIDAL

Avrupanın en eski bir sitesi olan Lepenski Vir mevkiinde yapılan kazılarda, arkeolog Jean Vidal 1968 yılında çok şaşırtıcı bir şeyler görmüş ve anlamıştı. Kazıları yapan Yugoslav arkeolog Dragoslav Srejoviç ve beraberindeki heyet, tarih öncesi (prehistorik) bir uygarlığın eserlerini bulduktan başka, bir şeyler daha bulmuştu. Henüz dokunulmamış zemini kazarken, Yugoslav bilginleri ilk önceki, yani proto Lepenski Vir sitesinin kalıntılarını meydana çıkarmışlardı ki bu da, kazılara başlandığı sıralarda, ancak bir tahmin ve hipotez olarak düşünülebilmekteydi. Bu yıkıntılar yığını üzerinde belki 8.000 yıllık bir zamanın ağırlığı vardı.

Dragoslav Srejoviç tarafından hazırlanıp Belgrad'a verilen analitik rapor, Avrupanın prehistorik şehirciliği üzerine hiç beklenmedik bir ışık düşürmekle beraber, Lepenski Vir şehrinin yapılışında rol oynayan matematik ve geometrik teorileri de aydınlatmaktadır. Srejoviç'in son açıklamaları sonucunda, Yugoslavya Hükümeti, bu arkeolojik siteyi korumak için tedbirler aldı, çünkü Yugoslavya ve Romanın müştereken yaptıkları Cerdap barajı Tuna nehrinin taşarak bu siteyi tehlikeye düşürmesi ihtimalini ortaya atmıştı.

Abu Simbel tapınağında olduğu gibi, Lepenski Vir sitesi evleri de, birer birer yerinden alınarak, suların basamayacağı bir platforma götürü-

lecektir. Böylece, yakın bir zamanda, Avrupalı turistler eski dedelerinin yaşadıkları bu sitenin sokaklarında dolaşabileceklerdir.

Lepenski Vir sitesinin keşfinden sonra ortaya skolastik olarak bir fikir atılmış bulunuyor ki bu da, Avrupa uygarlığının, kendi başlangıç ve kaynağını Yakın Doğudan almış olduğudur. Halbuki Lepenski Vir, 8.000 yıl önce kurulup gelişmişti ki bu da, Sümer ve tarih başlangıcından 2.500 yıl daha öncedir, ve böylece, bu site «Bereketli Yarımaya» denen Doğu bölgesine bir şey borçlu olmasa gerek, çünkü o bölge henüz parlak devrine ulaşmamıştı o sıralarda. Site yüzeyine çabukca göz atılınca, burasının prehistorik bir kamp yerinden başka bir şey olmadığı akla gelebilir. Oysa, Yugoslav bilginleri aйдanmamışlardır. Kültür katlarının üst üste yığılışından, plânlı bir şehircilik izlerinden, heykelciliğin «proto-realizminden» anlaşılıyor ki, Lepenski Vir ahâlisi, Paleolitik ve Mesolitik devirler avcılarının ve balıkçıların tersine olarak, yerleşmiş ve oturmuş bir yaşayışa uymuşlardı. Bin yıldan daha fazla süren böyle bir yerleşme, onların sosyal hayat gelişmelerine ve ince sanatlarına verimli etkiler yapmıştı. Ekonomi ve kültür bir arada olunca, bundan bir uygarlık doğmuştu.

Lepenski Vir sitesi, Sırbistan bölgesinde ve onun doğusunda, nal şeklindeki bir düzlükte bulunmaktadır ki bunun da uzunluğu 170 ve ge-

Lepenski Vir'in 8000 yıl önceki ilkel şehircilik durumu.

Ortada ikisi müstesna olmak üzere, bütün evlerin yüzleri Batıya bakmakta ve evler, nal şeklindeki bir yamaçta bulunmaktadır. Ön planda, olağanüstü bol balıklı Lepena Irmağı girdabı görülmektedir. Girdaba düşen balıklar, doğrudan doğruya el sepeti ile toplanıyordu. Bu güne dek meydana çıkarılan ev kalıntıları sayısı 85 dir.

nişliği 50 metredir. Sık bir orman ve kayalıklarla muhafaza edilen iskân yeri, Lepena nehri kıyısında ve nehrin girdablı ve bol balıklı kısmı karşısında bulunuyordu ki burası da bir plaj ve nehrin uzun zaman geçiş yolu olmuştur. Lepenski Vir, Demir Kapı deneni bölgenin içerisinde müstesna bir mevki ve ayrı bir âlem idi. Avrupanın başka bir yerinde böyle bir geografik kapalı yer ve böyle bir özel hayat sahası bulunan bölge yoktu. Bu bölgede birçok küçük iskân yerleri toplanmıştı, ve buranın manzarası hayret edilecek derecede çeşitli idi.

1968 yılında Lepenski Vir uygarlığının üç tabaka halinde olduğu anlaşılmıştı ki bu kültür katı da, LV-I, LV-II ve LV-III olarak sınıflandırılmıştır. Hayvan ve bitki kalıntılarında vücudada gelmiş olan zemin altında kalmış olan en üst ve en yeni tabaka 4.850 — 4.700 yıllıktır ve bu da, Starçevo harabeleri tabakasının bir benzeridir, ki bu da, Balkanlar Neolitik devrinin en eski tabakası sayılıyor. Bu katın altında ise,

henüz meydana çıkarılmayan taşıyıcı bir kat daha vardır. LV-II ve LV-I tabakaları orijinal bir uygarlığın varlığını gösterdiğine göre, bunların sahil hudutlarını tesbit etmek gerekir.

1970 yılında, el dokunulmamış Proto-Lepenski Vir kalıntıları meydana çıkınca, bu defa kazılar dibe ve ana zemine kadar götürülmektedir ki insanlar ilk bu Avrupa sitesini bu zemin üzerine kurmuşlardı, ve geçen zaman, bu siteyi yattığı karanlıktan ışığa çıkaramamıştı. 6.000 yıllık Proto-Lepenski Vir, LV-I ve LV-II katlarından vucuda gelmiş olup, bağımsız bir uygarlık eseridir ki bu da, Starçevo mevkiindeki LV-III yığma katla ilgilidir. Dragoslav Srejoviç, bitki ve hayvan kalıntılarında vucuda gelen ve dokunulmamış zemindeki bir toprak parçasını inceleyerek (ki bunun yüksekliği 3 metreydi), Sırpca yazdığı bir yazıda bunun stratigrafik niteliğini aydınlatmıştı. Belgrad Fakültesinin bu genç profesörü, 5.800 yıl önce başlayan ve 4.950 yıl önce sona eren bu eski uygarlığın tek başına yaşad

ğini ve dış âlemle bağlantısı olmadığını düşünmektedir. Bu uygarlık, dış etkiler altında kalmadığına göre, bilinen prehistorik Avrupa uygarlıkları üzerine de her hangi bir etkide bulunamamıştır demektedir. Hiç şüphe yok ki, Lepenski Vir halkının bir kökeni vardı, oysa direkt olarak ataları yoktu. Bunların mirasçıları elbet olmuştu, oysa torunları bilinmiyor. Üst Paleolitik devirle Neolitik devir arasındaki Lepenski Vir, bir köprü ise de, bu köprü'nün uçları kıyıları dayanamıyor. Bu site halkının ecdadı işte böyle bir müstesna geçit üzerinde yaşamışlardı. Bunların işkaleleri üzerinde yapılan incelemelere göre, İri yapılı Europoid tipli oldukları anlaşılmıştır (Cro-Magnon tipinin değişik şekli). LV-III Starçevo halkı ise, daha zarif yapılı ve Ak Deniz tipine daha

İLHAMLA ÇALIŞMIŞ MİMARLAR

Dragoslav Srejšović, iki yıllık bir çalışmadan sonra, bu siteyi tâmir ederek eski haline getirmeye uğraştı. Sitenin mimarlığı, oradaki uygarlığın son bulduğu güne kadar, o uygarlığın bir sembolü olmuş ve bu bakımdan gerekli olan herşeyi içerisine almış, uygarlığın hayat cevheri olmuştu. Proto-Lepenski Vir sitesinin LV-I devrine ait ilk plan, şunu gösteriyor ki, at nali şeklindeki bu vadecik âdeta koscoca bir ev niteliğindedir. Bunun yüzü, Tuna'nın kıvrıntılı kıyısına doğru bakarken, arkası da bir tepenin kesik yamacına dayanmaktaydı. Sitenin kurulmuş olduğu küçük vâdi, siteyi kuran mimara ilham vermişti. Öyle ki, modern bir inşaatçı gibi, inşaat yerinin tabii çevresini göz önünde tutarak, yapıyı buradaki tepelere, kıvrıntılara ve çıkıntılara göre uygulamıştı. Bundan başka, bu prehistorik şehircilik uzmanları, sitenin alanını da sınırlandırmak ve taşımamak hususunda çaba göstermişlerdi, bir ev yaparken onun arsasını dikkate alarak, üst kısmını ona göre yapmışlardı. Bütün yapı işlerinde bunu temel bir kaide olarak ele almışlardı.

Bu mimarlar, inşaatı arazinin özelliklerine göre yapmışlardı. Halbuki, göçebelilerin biricik iskân ekli olan o devirlerde, her inşaat ahalinin keyfine göre ve geliş güzel yapılmaktaydı. Bu defa ise, kabul edilen prensibe uygun olarak, sitenin bulunduğu yer serbestçe yayılmış bir bölge halini almamış, ayrık ve kendi başına bir blok haline konmuştu ki buraya da, gerek kuzeyden ve gerekse güneyden iki dar kapıdan girilebilirdi. Evler öyle tertiplenmişti ki, ortada boş bir saha kalmıyordu ve bu ise, zamanımızın görü-

şüne göre, bir meydan demekti. Bu meydanın ortasında, sitenin en büyük binası bulunuyordu ve bunun yan taraflarına ayrıca bitişik iki bina ilâve edilmişti. Merkezi bu binanın arka cephesi, küçük vâdinin daraldığı kısımdaki tepenin yamacına dayanıyordu. Ön cephesi ise, meydana bakmaktaydı. Merkez binaya bitişik yan iki binaya gelince, bunların site halkının hayatında herhangi bir rol oynadığı anlaşılıyor. Bu iki yapı, merkez yapı ile aynı eksen üzerinde bulunmaktadır ve cepheleleri de, güney-doğuya ve kuzey-doğuya bakmaktadır. Halbuki, öteki bütün binaların cephesi batıya çevrilidir ve bu suretle, doğudan esen ana rüzgârlar, hiç bir zaman bu binaların cephelelerine doğrudan doğruya çarpmayıp, bunları ancak yalayıp geçmekteydi.

Üç binanın bulunduğu meydan, bu sitenin merkezini ve çekirdeğini teşkil etmektedir ve diğer binalar hep bunlara göre sıralanmış, yüzleri yol ve sokaklara bakacak şekilde düzenlenmişlerdir. Bu sitedeki sirkülasyon, iki ana eksen üzerine tertiplenmişti :

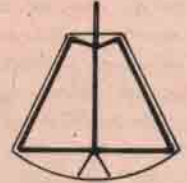
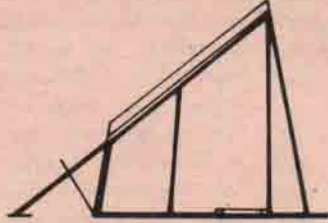
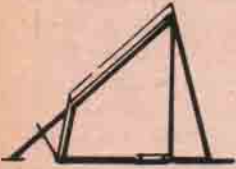
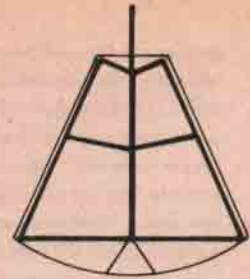
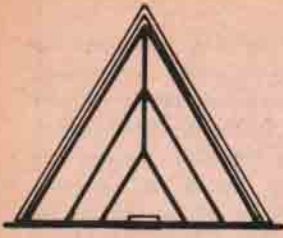
1) Bunlardan birisi, meydana doğru gidiyordu, yani nehre ve ters yönden de tepeye doğru. Kat kat terasları bulunan bu tepe nehir kıyısından 7 metre yükseklikteydi. Yokuşlu ve inişli yollar en işlek yollardı ve bu günkü caddelelerin ilk örnekleriydi.

2) Diğer eksen, sitenin yanlarına doğru ve ters yönden de ortasına doğru gitmekteydi. Bu yol daha az işlek olup, bu günkü sokakların bir örneği sayılabilir.

Bizlere şimdi olağan gibi görünen bu şekiller, prehistorik zamanlarda bir yenilikti. Şunu da hatırlayalım ki, Türkiyede meydana çıkarılmış olan dünyanın en eski sitesi Çatal Höyük, Lepenski Vir'den 10 yüzyıl daha öncedir ve bu siteyi yapanlar, sokak düşünmemişlerdi, orada yaşayanlar hep evlerin damları üzerinden yürürlerdi ve bu evler, bir arı peteğinin bölmeleri gibi birbirine yapıştıktı. Evlerin içerisine giriş ve çıkış her damda bulunan deliklerden ve merdivenlerden yapılmıyordu.

İNCELEME BÜROSU

Tahtadan yapılmış olan her evin üst kısmı, oyulu bir taş temel üzerine oturtuluyordu. Bu sağlam temel içerisine sonra bir harç dökmüşü ki bu da bizlerin şimdiki harçlarımıza benzemekte, söndürülmüş kireç, kum, çakıl ve su karışımı idi. Zemin, beyaz ve pembe renkte bir sıva ile kaplanırdı ve sıva henüz katılaşmadan yüzeyi dümdüz yapılırdı. Bu sıva rutubete kar-

Büyük ve küçük evlerin yatay ve dikey kesimleri.

Büyük ve küçük evlerin yapılaşma planları.

şimdi, Yapılarda kullanılmış olan bu harç, kazılar esnasında her yerde bulunmuştu ve laboratuvarlarda tahlil edilince, harçın içerisinde manyetik unsurların bulunduğu anlaşılmıştı. Manyetik etki durduktan sonra bile, bazı cisimler bu etkiyi gene de muhafaza etmişlerdi. Bu olay, olağan değildir ve iki türlü izah edilebilir :

1) Kullanılmış olan harç, ferro-manyetik unsurlar ihtiva etmekteydi ki bunlar da, demir, nikel, kobalt veya bu madenlerin bileşikleridir olabilir.

2) Yakında bulunan herhangi bir maden ocağı, deprem sonucu olarak, çökmüş ve harçın yapıldığı malzemeye karışmış olabilir.

Bütün evlerin dipleri, geometrik olarak birer trapez veya, daha doğru olarak, açılı altmış derece olan birer vektör şeklindedir. Lepenski Vir sitesinin inşaatının ana şekli olan bu geometrik figürün neden tercih edildiğini anlamak zordur. Ama, şuna da inanılabilir ki, bu bölgeye hâkim Treskavaç Dağı, büyük bir trapez şeklinde olduğundan, bu şekli oradaki insanlara telkin etmişti. Yapılan etüdlere göre, açılı altmış derece olan bir geometrik figür, tabiatta mevcut olan bir model ve şekil değildir.

Dragoslav Srejiović diyor ki :

«Yapıların arsalarını ve onların boyutlarını dikkatle inceledikten sonra, yapıcılarının doğru matematik bilgilere sahip oldukları kanısına varılıyor. Onlar bu bilgilerini, yerli ölçüyle, oranları düşünerek, şekil ve boyutları uygulayarak tat-

bik ederlerdi. Muhtemelen, binaların alanları dik açılı bir sisteme göre çizilmemişti, oysa, şimdiki halde bilemediğimiz, ancak triangülasyon (üçgenlerle ölçme) sistemine benzer bir tarzda başvurmuşlardı. Yapıya başlarken ilk yaptıkları iş, binanın cephe genişliğini tayin etmektir. Sonra, bu ölçüyü geriye doğru yanlara alarak, kesiştirme yolu ile eşitkenar bir üçgen elde ediyorlardı ki bu üçgenin uçları, kurulacak olan yapının arsa yüzeyini ortaya çıkarıyordu. İşaret edilmiş bu üçgen, binanın taban ve çatı şekillerini etkilendirirdi. Yapı tabanının ihtiyacı daha uygun olması için, evin cephesini teşkil edecek olan kenar, ötekilere göre daha uzun alınırdı. Bu tarz, keyfi olarak uygulanmıyordu, binanın geri tarafı, ilk çizilen üçgen yüksekliğinin dörtte biri kadar daraltılıyordu. Yani, üçgen kenarının dörtte biri kadar. Evin cephesi de, kavslü yapılıyordu ve bu kavslü çizildiği merkez, binanın geri kısmını teşkil eden geometrik şeklin tepesinde bulunurdu. Kavslü yarı çapı ise, cephe genişliğine eşitirdi. İşin karakteristik yönü şudur ki, binanın yan kısımları uzunluğu, ön cephenin dörtte üçüdür ve arka cephe genişliği ise, yanların üçte biridir ve ön cephenin de dörtte biridir. Böylece, binanın arka cephesi boyu, binanın gerek yan taraf ve gerekse ön cephe boylarına bir kaç misli ile kesirsiz olarak girmektedir. Bunu böylece dik-kate olarak, arka cephe boyunu temel modül kabul etmeliyiz.»

Yapıların duvarları dikey değildir ve geniş,

dipten gittikçe daralan bir çatı şeklini göstermektedir. Burada tekrar modül ile karşılaşıyoruz. Öyle ki, binanın alt sahanlığı ile üsteki arasında ve yanlar arasında mesafeler hep bu modülün misilleridir. Aynı zamanda, alt sahanlık ile üst sahanlık aralarında hayali olarak düzhatlar çizerek, binanın tabanı inkişaf ettirilmiş bir eşkenar üçgen piramit şeklinde görünür. Sahanlıkları üçgenlere ayırırsak, elde edilen üçgenler şebekesi, bina yapısının müstesna bir düzgünlüğe olduğunu bize gösterir.

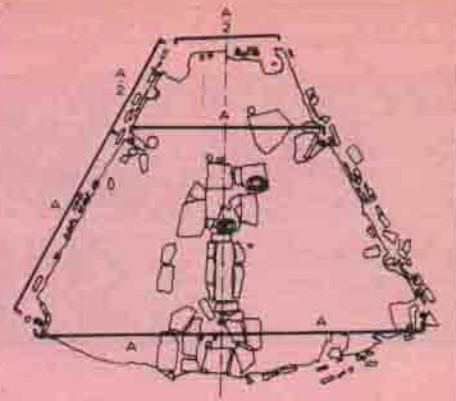
Binanın giriş kapısı, ön cephenin tam ortasındadır ki burası da, yamağın en büyük kenarındır. Bütün evlerde, iç alan yüzeyinin merkezini, taş bloklarından kurulu ve bir dörtgen havuza benzer ocak teşkil etmektedir. Ocağın yapılışında, iki büyük taş kullanılmıştır ve bunların arasında, oval (yumurta) şeklinde ve çakıl taşlarından döşeli, ortası çukur bir döşeme vardır.

Dragoslav Srejović, bu trigonometrik yönleri meydana çıkardıktan başka, ekonomik ve sosyal hayat, din sembolleri, şimdiki dek hiç bilinmeyen bir stilde insan kafaları kabartma veya oymaları hakkında bir çok şeyler de keşfetmiştir ki, bunları şöyle sıralayabiliriz :

1) Genellikle, Lepenski Vir sitesinde ekonomi statik bir haldeydi ve ürün toplama, avcılık ve balıkçılık üzerine kurulmuştu. Bu uygarlık kaybolmadan önce de, belki de toprağı yabancı otlardan temizleyip yerine faydalı bitkileri ekmişlerdi, yaban hayvanlarla sürek avları yapmışlardı, nitekim bir kaya üzerine çizilmiş tek bir resim, insanın hayvanla karşılaştığını göstermektedir. Tarım ve hayvancılığın ilk ve eski şekilleri, başlamakta olan «neolitik devrim»ın temellini kurmuştu.

2) Sosyal hiyerarşi erkenden kurulmuştu. Evlerin sıralanma tarzı ve büyüklükleri, halkın, kendilerince seçilen bir şefe bağlı oldukları inancını veriyor, çünkü bu kadar sıkışık oturan bir halk üzerinde herhangi bir baskı olması tahmin edilemiyor. Şefin seçilmesindeki faktör, her halde onun zenginliği değildi, oysa onun fiziki bünyesi, avcılıkdaki hüneri ve yönetimdeki bilgisi idi. Bununla beraber, onun otoritesi herhangi bir dini sebebe dayanmış olabirdi.

3) Evlerin döşemelerine bazı kısımlarda kakılmış olan yuvarlak çakıl taşları bir Güneş sembolü olabilir, çünkü kakma şekillerden bazıları ışın saçan bir yıldız motifindedir. Ocağı çevreleyen frizler üzerindeki üçgen şeklindeki süsler, insan ile dünyadan göçmüş ataları arasında

37 numaralı evin boyutları.
Bu boyutlar genel olarak
öteki evlere de aittir.

daki sembolik bir bağlantıyı temsil edebilir.

4) Bulunan en eski insan kemikleri yığınlarında yalnız insan kafalarına raslanmıştır. Bu kalıntıların bulunduğu toprak katına hiç bir zaman el değmediğine bakılırsa, oradaki halkın insan vücudunda ancak kafaya önem verdiği anlaşılıyor, nitekim heykelticiliklerinde de hep kafa dik kate alınmıştır. Sonra dan gelen nesiller de bu «kafa kültürüne» bağlı kalmışlardır ve daha sonrakiler ise, vücudu bütün veya kısmen gömme âdetlerinde kafaya önem vermek ilkesine sadık kalmışlardır. Çatal Höyükte olduğu gibi, burada da ölümlere yapılan işlem ikiliydi : önce ölü ağaçlar üzerine çıkarılıp serilir ve yırtıcı kuşlara yem yapılırdı. Böylece kadavranın uzun bir çürüme devresi geçirmesine meydan verilmemiş oluyordu ve kısa bir zaman içerisinde kuru kafa hazır olarak elde edilmiş oluyordu.

5) Birçok bina yıkıntıları içerisinde 25 - 30 santimetre boyunda çomaklar ve boncuk dizileri bulunmuştu ki bunlar da, hep kemikten veya taştan yapıldı. Ayrıca, Milattan önce 5600 yılına ait seramik eşya da bulunmuştu. Bu ise, arkeologların hayretini mucip olmuştu, çünkü bunlar, pişmiş toprak tekniğinin Starçevo uygarlığından daha önce bilinmediğini sanıyorlardı. Başka bir sürpriz daha vardı: evleri tutan direklerin diplerine konan kavisi ve tabak biçimi yontulmuş taşlar bulunmuştu ki bunlar da, zamanımızda kampların çadır direklerini dayamak için kullandıkları mesnetlere aynen benzemektedir.

Science et Vie'den
Çözümler : Hüseyin TURGUT